

## Çeviri

## ESKİ TÜRKÇEDE DATİF-LOKATİF {+A} ÜZERİNE

\*Prof. Dr.Talât TEKİN<sup>1</sup>

## İngilizceden Çeviren:

Yrd. Doç. Dr. Ümit Özgür DEMİRÇİ

Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yazılı Moğolcanın, eski datif-lokatif eki olan {+A} ile biten bir eke sahip olduğu bilinmektedir, *gaĵar-a* “ülkede ~ şehirde”, *edür-e* “günde”, *tan-a* “sana” vb... (Poppe 1955: 198) Bu son ek sadece “i’li” diftonglar ve konsonantla biten köklerde görülür, Klasik Öncesi Moğolcada: *tavlai-a* “tavşana” vb... {+A} eki Klasik Öncesi Moğolcada oldukça yaygın kullanılırdı; fakat ek, yazılı Moğolcada ya da Modern Moğolcada daha az ortak kullanılmaktadır. (Poppe 1955: 198)

{+A} ekinin Orta Moğolcada ayrıca datif-lokatif eki olarak sadece konsonantlardan sonra kullanıldığı görülür. (Poppe 1955: 198)

Yazılı Moğolcada {+A} datif fonksiyonunda görülür. Yine ilgili ek, aynı zamanda {+rA} son eki gibi converbum ekleri içerisinde donmuş bir ek olarak da görülmektedir ki {+rA} ekindeki “-r-” isim-fiil fonksiyonundadır: *amur* “dinlenme, istirahat” < *amu-* “dinlenmek”, *yabura* “gitmek için” < *yabu+rA* < *yabu-r+a*, *üĵere* “görmek için” < *üĵe-re* < *üĵe-r+e* vb... (Poppe 1955: 198)

Aynı ek ayrıca buriat eki olan *-xayā* ekinin içerisinde de bulunur, semantik olarak Moğolcadaki {+rA} ekini karşılar; *yabaxayā* “gitmek için” < \**yabu-gui+a*. Bu ek Khalkhada *-xā* şeklindedir, *yava-xā* “gitmek için” (Poppe 1955: 198)

Yukarıdaki kullanımlarına ek olarak eski datif-lokatif eki {+A} ayrıca bazı eski zarf ve edatların yapısı içerisinde de bulunur:

1) *emüne* “önce, önünde, yüz yüze, -e karşı, içerisinde bulunma, daha erken, daha önce, -den önce vb...” *arad olanu emüne* “insanların önünde”, *minu nidün emüne* “gözlerimin önünde”, *dayinu emüne* “savaştan önce”, *yagunu emüne*

<sup>1</sup> \*TEKİN, Talât (2004): *On The Old Turkic Dative-Locative Suffix {+A}*, Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri, s. 512-519, (Yayına hazırlayanlar: Emine YILMAZ, Nurettin DEMİR), Öncü Kitap, Ankara.

“hepsinden önce” < \*emün “ön, önce” (= Evk. *umun* “tek” Ma. *emu* id. < \*emün; cf. Ramstedt (1957: 117)

2) *qoyina* “arkasında, gerisinde, kuzeyinde, gelecekte, sonra”, *qoyitu* “geri, arka, sonra, gelecekte”, *qoyitu* “geri, arka, sonra, arkasında, gelecekte” < \**qoyi(n)*

3) *dotona* “içinde, yanında, kenarında vb...” < \**doto(n)*; (cf. *dotora*. aşağıda.)

4) *dotora* “içinde, içte, sırasında, sürecinde” (cf. *dotona*. yukarıda)

5) *gadona* “dışında, evin dışında, dışarıda, -den başka, ek olarak, üstelik” < \**gada(n)*; cf. *gadaga* “-den dolayı, dışarıda, dışta, dış, Budist olmayan” *gadanur* “dışarıda, dışında vb...” *gadasi* “dış, dışında, uzağında” *gadar* “dış, dışında, (elbise vb...) dışarısında, (bir şeyin) dış kısmı vb...”

Aynı ek ayrıca Türkçede de görülür. Ek Türkçede 2. teklik şahıs ve birinci şahıs iyelik eklerini alan isimlere datif göreviyle eklenir; Ork. *olortoqum+a* “(tahta) oturduğumda” (BK K 9), *qaganım+a* “Kağanıma” (T 12, 24), *oglum+a* “oğluma” (BK G 10, K 12), *özüm+ä* “kendime” (BK G 15), *türüküm+ä* “Türk milletime” (BK G 10, K 12), *bodunum+a* “halkıma” (BK G 10, K 12), *yaşım+a* “yaşımda” (BK D 24) = *yaşım+qa* (BK D 15), *qaganıñ+a* “Kağanına” (KT D 23, BK D 23, BK D 19), *eliñ+ä* “devletine” (KT D 23, BK D 19), *äbiñ+ä* “evine” (BK K 14) vb...; ayrıca *yaşım+qa* “yaşımda” (BK D 15), [*atacım*]*qa* “babama” (Ongin Ek 1)

Bu şekillerin 3. şahıs iyelik ekine sahip olan datif ekli isimlerde analogik olarak var olduğu iddia edilmiştir, *eliñ+ä* “devletine” vb...(DOERFER, 1992:9)

Yalnız bu görüş çok kandırıcı değildir. Birincisi analogik şekiller Orhon Türkçesinde oldukça azdır; ikincisi birinci ve ikinci teklik iyelik eklerinden sonra gelen datif şeklinin erken dönemde düzenli olarak {+kA} şeklinde biçimlendiği görülür. Eğer *oglum+a*, *eliñ+ä* vb... yapılar Eski Türkçede analogik şekiller ise *oglum+ka*, *eliñ+kä* vb... örneklerindeki şekillerin çok eski zamanlardan gelen yeni analogik şekiller olması pek mümkün görünmemektedir.

Çok eski datif-lokatif eki {+A} Türkçede ayrıca bazı eski zarflar içerisinde bulunur. Bu zarflardan biri *üzä* “üstte” zarfıdır, bu zarf yazıtlarda tespit edilmiştir.<sup>2</sup>

Bu şekil şüphesiz \**üz* “üst, (bir şeyin) üzeri” şeklinden türemiştir. Daha sonra Uygur metinlerinde ya da diğer yazıtlarda görülmez. Ancak 14. yüzyılın başlangıcına ait olan Codex Cumanicus’ta görülür: *ayag üzi* “ayağın üstü” (KW, 31) “\**üz*” ayrıca Uygurcada *üstün*, *üzdün*, *üztün* “üst, yukarı” (< *üz+tün*) ve *üstä*- “artmak, çoğalmak” (< \**üz+tä*-)<sup>3</sup>

<sup>2</sup> Doerfer (1992: 9) O, Eski Türkçedeki *üzä* zarfının orijinalde \**ür*’re şeklinden geldiğini, bunun da \**ür*’r’e şeklinden gelmiş olabileceğini düşünmektedir. Bu etimoloji oldukça zorlama bir hipotezdir; çünkü temelde bu şekle dönüşürken dört fonetik değişmeden geçer: \**r*’*r* > \**r*’*r*’ > \**r*’ > *z*

<sup>3</sup> Şinasi Tekin (1987: 163) Eski Türkçede “*üstün*” kelimesinin orijinalde “\**üst iyin*” şeklinden ünlü göçüşmesi sonucunda “*üstün*” biçimine dönüştüğüne inanmaktadır. Bu görüş imkânsızdır; çünkü “*üst*” şeklini karşılaştırdığımızda bu şeklin yeni bir şekil

Ben çok iyi biliyorum ki “üz ve üzä” bugün sadece Sarı Uygurcada yaşamaktadır: (Malov) *üz, yüz*: “üst, (bir şeyin) üst kısmı”, *üzi, üzü* “(bir şeyin) üstü, üst kısmı”, *üzige* “üstünde”, *üze* “üstte”, *oy üzete* “Step üzerinde” (Tenişev), *ez* “üstte, üstünde”, *yuning ezge* “evin üstünde”, *suning ezte* “suyun üstünde” (Tenişev 1976: 118) vb...

Ortak Türkçede *üz*, Çuvaşçadaki *vir* ile aynı köktendir, Çuv. *vir* “dağın üstü, tepesi”, *vir yen* “üst kısım”, *vir’yal* “Çuvaşçada üst tabakadan insanları ifade eder” < \*ür-āl. Çuvaş diyalektlerinde *vire* şekli Ortak Türkçede *üzä* şekline karşılık gelmektedir: *vüre* < \*ür+ä vb... Aynı /r/’li kök Yakutçada *ürüt* “üst, üst kısım” kelimesinde de bulunur. (bk. Tekin 1991: 145)

Orhon Türkçesinde {+A} eki ayrıca birleşik bir ek şekli olan {+ArU} direktif ekinde de görülür: *äbimärü* “evime doğru, yaşadığım yere doğru, karargâhıma doğru” kelimesi şu cümlede: *basmlı yağıdıp äbimärü bardı* “Basmil düşman olup karargâhıma doğru geldi” (Şine Usu G 4) Bu şekil en iyi şekilde şöyle analiz edilebilir: *äbim+ä+rü*.

Başka bir örnek ise *ınaru* “bu yana, bu yöne doğru”, bu şekil sıklıkla Uygur metinlerinde görülür: *ınaru bärü* “bura ve ora”, *az ınaru barmış* “O biraz bu yana varmış”, *munda ınaru* “buradan”, *muntada ınaru* “Şimdiden sonra” vb... Bu en iyi şekilde şöyle analiz edilebilir: *ın+a+ru*. Bu şekle karşılık kullanılan yeni şekil de *ıngaru* şeklindedir ve sıklıkla Şine Usu yazıtında görülür: *türük bodun anta ıngaru yoq boltı* “Türk halkı o zamandan sonra yok oldu” (Şine Usu K 10) bu kelimenin kökü \*in “o” cf. Uygurcada *ıntın, ındın* şekli şu ibareler içerisinde; *ındın qıdıg* “kıyının diğer tarafında”, *ıntın yoguç* “kıyından ötede”, *ındındaqı* “ötedeki, kıyının diğer tarafındaki” vb...

{+A} eki ile oluşmuş başka bir zarf şekli de *kičä* kelimesidir: *kečä* “gece” sürekli olarak Şine Usu yazıtında görülür: *kičä y(a)r(u)q b(a)t(a)r (ä)rkli süñ(ü)şd(ü)m* “Güneş battığı zaman gece vakti savaştım” (Şine Usu D 1) Eski Türkçede *kēčä* şekli Çağdaş Türk Dillerinde **Yak.** *kiähä* “gece”, **Tuv.** *kejē* “gece”, **Hak.** *kejē* “dün”, **Tat.** *kičä* “gece”, **Bash.** *kisä* “gece”, **Trkm.** *gījē* “gece”, **Az.** *gejā* “gece”, **Türk.** *gece* “gece” vb...

Clauson, Eski Türkçedeki *kečä* şeklini *keč-* “geç olmak” fiilinden getirmektedir. (Clauson: 1972: 694) Bu görüş doğru olamaz; çünkü Kırgız ve Kıpçak grubu Türk Dillerinde kelime *keč* ve onun değişik varyantları ile aynı anlamda kullanılmaktadır. **Kırg.** *keč*, **Kzk.**, **Kklp.**, **Nog.** *keš*, **Tat.** *kič*, **Bash.** *kis*, **Kum.** *geč* ( ~ *geče* ) vb... Çuvaşçada da kelime *kaś* “gece” şeklinde çok daha eskiye gider \**keč*. Eski Türkçedeki *kičē* < \**kēčä* zaman anlamındaki kelimenin, *keč* isim kökünden {+A} ile biçimlenmiş bir zarf olduğu görüşünü ileri süren Räsänen’in görüşünün doğru olduğu oldukça açıktır. (1957: 60)

---

olduğu görülür, Eski Türkçede görülmez. Oysa “*iyin*” edatı Eski Türkçede görülür, Eski Türkçeden önceki dönemde “*iyin*” edatının “\**in*” biçiminde kısaltılmış biçiminin varlığının düşünülmesi tarihi bir hatadır.

Orta Türkçede biz içeriğinde bu eski eki barındıran kelimelerden iki kelimeye sahibiz. Bunlardan ilki *tünäkün* kelimesi içerisindeki *tünä* şeklindedir, bu şekil *Codex Cumanicus* içerisinde tespit edildi. (KW, 259) İkincisi ise Çağatayca içerisindeki *burna* “önce, evvel” kelimesindedir < *burun+a*. İlki Çağdaş Türk Dillerinde yaşamaktadır, **Tuv.** *dünä* “gece”, **Tat.** (dial.) *tönäge* “dün” < *\*tün+ä+ki*, *tönägen* “dün” < *tün+ä kün*, **Bash.** *tönön* “gece” < *tün+ä+n*, **Kum.** *tünägün* “dün” < *tünä kün*, **Az.** *dünän* id. vb... Daha sonra ise kelime **NUig.** *burna* “önce”, *burnağı* “önceki”, **Özb.** *burnağı* id., **Khak.** *purpada* kelimesi içerisindeki *purpa* “ilk, önce, evvel” **Kırg.** *murda* id., < *\*murna* < *\*burna* vb...

Ramstedt’e göre, eski datif-lokatif hal eki olan {+A} eki ayrıca yön gösterme hal eki olan {+rA} ekinin içerisinde de bulunmaktadır: *taşra* “taşra” < *\*taşır+a*, *içrä* “içeri” < *\*içir+ä*, Karahanlı Türkçesinde yer yön zarfı *taşırta*, *taşırta* “dışarı” KB içerisinde görülür. (5936, 6259; 3115, 5547) Bu örnekler Ramstedt’in görüşünü desteklemektedir, ayrıca **Yak.** *tahirja* “dışarı” < *\*taşır+dı*, *ihirja* “içeri” < *\*içir+d*, vb...

{+A} eki sadece 13 ve 14. yüzyıla ait Volga Bulgarcası yazıtlarında datif-lokatiftir; *tārīx+a* “tarihe”, *āxirat+a* “ahirete”, *jal+a* “yılda”, *šivne* “nehirde” < *\*šiv+in+e*, *bačne* “başlangıçta” < *\*bač+in+e*, *išne* “içinde” (Tekin 1988: 38) Son iki şekil Modern Çuvaşçada *pušne* “dışında, başka” (cf. Turk. *başka* id.) ve *āšne* “içinde”. Yine Çuvaşçada aynı şekilde biçimlenmiş ve çoğunlukla “pseudo-post-positions” olarak adlandırılan pek çok şeklin varlığı bilinir, *umne* “önüne” < *\*ön+in+e*, *xışne* “yanına, arkasına (kışına)” < *\*kiç+in+e*, *šumne* “yanına” < *\*yañ+in+e*, *patne* “önüne” < *\*bät+in+ä*, *pušne* “dışına” < *\*bač+in+e* vb...

Modern Çuvaşçada datif eki konsonanttan sonra {+A}, vokalden sonra {+nA} şeklindedir: *arman+a* “değirmene”, *kaś+a* “gece”, *kaśa yul-* “gece kal-”, (= modern Türkçede gece kal-), *pürt+e* “eve”, *laśa+na* “ata, beygire”, *xüre+ne* “kuyruğa” vb... Proto-Çuvaşçada ya da Proto-Bulgarçada datif-lokatif eki şüphesiz sadece {+A} şeklindedir.

Eski datif-lokatif eki {+A} ayrıca Yakutçada düzenli olarak iyelik eki almamış köklerden sonra {+GA}, iyelik eki almış köklerden sonra {+GAR} şeklindedir. Her şeyden önce, o bazı zarfların içerisinde de görülür: *kiähä* “akşam” < *\*kēčä*, *inninä* “önce” < *ilin+in+ä*, *kännä* “sonra” < *kelin+in+ä* (*kelin* < OT *kecin*, *kidin*, *sayana* “o zaman” (Böht.) *sāyina* < *\*sāy+in+a* (<Yak. *sax* “zaman” < Mo. *\*cāq*), *anna* “altta” < *\*alnina* < *alın+in+a* < *alın* “alt, alt kısım” vb...

İkinci olarak {+A} eki ayrıca Yakutçada belirli gerundium (gerundial) yapılar içerisinde de bulunur: *astaxpina* “açtığımda, açtığım zaman” < *\*ač-doq+u+mın+a*, *aspataxpina* “açmadığımda, açmadığım zaman” < *\*ač-ma-doq+u+mın+a*, *astayina* “(o) açtığımda” < *\*ač-doq+in+a*, *sirim buollayina*

“(ben) yerken” < \*yē-yür+im bōl-doq+ın+a, aspıta buollayına “açmış olduğunda” < \*ač-mış+ı bōl- doq+ın+a vb...

Bu makaleyi bitirmeden önce, ayrıca Eski Türkçede içerisinde +yA olan üç zarfın yapısına değinmek istiyorum. Clauson ilgili +yA yapısı için bu şeklin -ra / -rā ekinin ikincil bir şekli olduğunu, belki de disimilasyon sonucunda olmuş olabileceğini ileri sürmüştür: ber+ “bu tarafta, güneyde” < \*ber+rā (Clauson 1972: 370)

Clauson’un bu görüşü kabul edilemez; çünkü *qurıya*, *qurıgaru*, *qurıdın* kelimelerinin kökü iki hecelidir. (cf. KT G 2, 3, D 24 vb... oradaki /i/ vokali açıkça yazılmıştır.) \*yır ve \*ber kelimelerinden sonra gelen ekin ilk harfi sedalı “D”dir, “T” değil: *b(e)rd(i)n yān*, *yırd(i)nt(a) y(a)n* (T 11) Bu veriler bu zarfların köklerinin orijinalde iki heceli olduğunu ve /i/ ya da /i/ ile bittiğini gösterir. Bu yüzden \**qurıra*, \**yırıra* ve \**berirā* gibi şekilleri Clauson’un kabul ettiği gibi \*rr > \*ry şeklinde disimilasyon olarak yorumlamak oldukça zordur. Bu bağlantı içerisinde, kelimeyle ilgili sıklıkla belirtilen disimilasyonun Türkçede hiç olmadığı, ilgili kelimelerin bir /r/’ye sahip olduğunu akla getirmektedir: *büttüräk* “daha dolu, ful” (KB 130), *örüräk* “daha yüksek” (KB 130), *yätüräk* “iyice” (KB 507) Chag. *ilgäriräk* “daha önce”, *ilgärräk* id. (Brockelmann 1954: 133) vb... O, ayrıca \*-ry-’den daha fazla ardışık gelen -rr- disimilasyonu sonucunda -rl- şekline dönüşerek eklenmiştir. (cf. Türk. *içerlek* “ıssız, تنها” < *içärrek* < *içärüräk*)

Ben, *qur(i)ya*, *yır(i)ya* ve *bir(i)yä* kelimelerindeki /y/ konsonantının yardımcı konsonant olduğunu ve bu kelimelerin eski datif-lokatif eki {+A} ile biçimlendiğinden sıklıkla bahsettim.<sup>4</sup> Bu durum, Eski Türkçe içerisinde *yır(i)ya* kelimesinin kökünün aşağıdaki gibi tek heceli şekillere sahip olduğunu bize hatırlatmaktadır: *yirtä sınarqı yel* “kuzeyden esen yel” içerisindeki “yir” (M III 10, 7ff.) ve *ötükän irin* “Ötüken’in kuzeyi (dağlık bölge)” içerisindeki “ir” (Moyun Çor D 7) *irtin sınar* “kuzey bölgeleri” (M III 10, 7ff.) Not: İlgili ekin ilk sesi her zaman /r/ ile biten kelimelerde sedasız dış süreksizidir: *yir+tä*, *ir+tin*.

Sonuç olarak, *yır(i)*, *yir*, *ir* kelimeleri için iyi bir Altayca etimoloji ile bunların kök olduğunu, ayrıca tekrar söyleyebiliriz: **Mo.** *nirugu(n)* “sırt, omurga”, **SH.** *niru’un* id., **Muk.** *nirün*, **Khal.** *nuru* id., **Bur.** *nuru*, *nurgan* “sırt, omurga; dağ sırtı” = **Evk.** *niri*, *niri* “sırt, omurga” **Ev.** *niri*, *neri* “sırt, omurga; dağ sırtı”, **Nan.** *nirikta* “sırt, omurga”, **Oroch.** *nıkta* id. < \**niyikra* < \**nirikta* vb... (Ramstedt 1957: 76, 77; Poppe 1960: 39, 116, 134; Cincius 1975: 639) “sırt, arka (back)” ve “kuzey (North)” kelimeleri arasındaki semantik ilgi oldukça açıktır. (cf. **Mo.** *qoyina* “(yer için) arka, sırt, kuzey”, *qoyisi* “(yer için)

<sup>4</sup> Eski Türkçede “-y-” yardımcı sesinin olmadığı iddia edilmiştir, bu konuda hiçbir tereddüde gerek olmaksızın bu görüş kabul edilemez. Biz biliyoruz ki yazılı Moğolcada vokalle biten köklerden sonra gelen eski genitif eki {+in} eki {+yin} şeklinde görülmektedir: *aqay-in* “büyük erkek kardeşin”, *ekey-in* “annenin” vb... (Poppe 1955: 88)

sırt, kuzey taraf”, *qoyitu* “sırt, arka; kuzey vb...” Eski Türkler ve Moğollar, Eski Türkçede ve Moğolcada dört temel yönü ifade ettiklerinde, onlar yüzlerini güneye döndüklerinde kuzey arkalarında kalır. Daha sonra hatta Türkler yönlerini belirtmek için doğuya döndüklerinde kelimenin anlamı “batı” olur: *qurya* “batıya” (< arka, geri), *kedın / kidın* “arka, batı”, *kerü / kirü* “arka, batı”

Bu bağlantılar içerisinde, Moğolcadaki /r/ Ortak Türkçede /z/’ye denk gelir ve özellikle /i/ vokalinden önce /y/ şekline döner: **Trkm.** *bōzla-* “bağırarak, ağlamak, (deve için) böğürmek” = **Mo.** *buyila-* <\**burila-* <\**būrila-* id. vb... bu yüzden Eski Türkçedeki *qurya*, Moğolcada *qayına* <\**qorina* kelimesine karşılık gelir, bu denklik sadece semantik olarak değil aynı zamanda fonetik denklidir. Sonuç olarak Ortak Türkçede *quz* “arka, kuzey, dağın kuzeyi” genetik olarak Moğolcadaki *qoyi(n)* “arka, sırt, kuzey vb...” kelimesiyle akrabadır.

### KAYNAKLAR

- GABAİN, A. v., *ATG*,(1973), *Alttürkische Grammatik*, Leipzig [third edition]
- BROCKELMANN, C. (1954), *Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, Leiden.
- CİNCİUS, V. I. (1975), *Sravnitel'nyj slovar' tunguso-man'čžurskich jazykov*, I. Leningrad.
- CLAUSON, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford.
- DOERFER, G. (1976), "Proto-Turkic: Reconstruction Problems", *TDAYB* 1975-1976: 1-59.
- DOERFER G. (1992), "Bemerkungen zu Talat Tekins 'Orhon Yazıtları'", *TDA* {2}, 1992: 5-17.
- KW, K. Grønbech (1942), *Komanisches Wörterbuch*, Kopenhagen.
- POPPE, N. (1954), *Grammar of Written Mongolian*, Wiesbaden.
- POPPE, N. (1955), *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, Helsinki.
- POPPE, N. (1969), *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*, I: Vergleichende Lautlehre, Wiesbaden.
- RAMSTEDT, J.G. (1952), *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft*, II, Helsinki.
- RAMSTEDT, J. G. (1957), *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft*, I, Helsinki.
- RÄSÄNEN, M. (1957), *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*, Helsinki (Studia Orientalia)
- RÄSÄNEN, M. (1969), *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.
- TEKİN, Ş. (1987), "Altun Yaruk'un 20. Bölümü: İligler Qanlarının Köni Törüsün Aymaq (=Räjaşāstra)", *TUBA* 11, 133-199.
- TEKİN, T. (1968), *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington.
- TEKİN, T. (1975), "Further evidence for Zetacism and Sigmaticism", *Researches in Altaic Languages*, ed. By L. Ligeti, Budapest, 275-284.
- TEKİN, T. (1985), "üze zarfı hakkında", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 253-260.
- TEKİN, T. (1988), *Orhon Yazıtları*, Ankara (Türk Dil Kurumu Yayınları).
- TEKİN, T. (1991), "New Examples of Zetacism", *TDA* {1}, 1991: 145-150.
- TENİŞEV, E.R. (1976), *Stroj saryg-ujgurskogo jazyka*, Moskau.